

העיר כזירת-מאבק של תנועת-שחרור

(לקח היסטורי ולקח חדיש)

הערך הטקטי והאיסטרטגי של ערים גדולות, — ושל הקרב עליהן ובתוכן, — נשתנה לא פעם עם התפתחות מושגי המלחמות והיקף הצבאות. עוד במלחמה העולמית הקדמת, כמעט שלא נהפכה שום עיר גדולה למקום קרבות ממושכים. תקנוני-השירות שנכתבו על סמך גסיון התקופה ההיא ציינו, כי יש להימנע, ככל האפשר, מפעולות בשטח עירוני בכלל, כיון שאין הוא נוח לתוקף ולמתגונן גם יחד, וחשיבותו הכללית אינה מצדיקה את הקשיים והאבדות הכרוכות בכך. אכן, גישה זו נכונה היתה בתקופה, שבה היתה מלחמת העמדות והחפירות צורת-הקרב העיקרית, וכמעט כל הערים הגדולות היו אז באיזור העורף או מרוחקות מן החזית לחלוטין (1). אך בתקופתנו אנו, במלחמת-התנועה-והמנוע, נודע דווקא לערים ערך חיוני כלצמתי כבישים; וכושר-הפריצה אשר הקנה לצבא החדיש חיל-השריון הביא לידי מצבים של ניתוק קוי חזית והגביר את חשיבותם של „איי-מצודה“ אלה, הנתונים ממיאלא, — הלא הם רכוזי הבנינים הענקיים שבדמות ערים. הן נעשו משענות מרכזיות להגנה, ואף נקודות-מוצא להתקפה. הקרב בעיר, מסטאלינגראד ועד ברלין, היה אחת מצורות-הקרב האופייניות ביותר במלחמה האחרונה.

ערים גדולות ואיסטרטגיה של תנועת שחרור

לעומת תמורות אלו בערך הכרך במלחמות שבין מדינה למדינה עומדת העיר מאז ומתמיד במרכז התוכניות והמאמצים של כל תנועה מדינית וחברתית, אשר לשם השגת מטרתה הפוליטית אנוסה היא להשתמש בכוח. חזיון זה מסתבר — אמנם, לא בלי כמה הסתייגויות — בכמה טעמים:

א. לא תמיד יש בתוך עיר גדולה עצמים, החיוניים לגבי צבא סדיר במלחמה רגילה; אך תמיד מרוכזים בה מקורות כלכליים ומוסדות-הנהלה שהם גורמי שלטון פוליטי. הרוצה לתפוס את השלטון בידו יצליח בכך, על פי הרוב, אם ישתלט על כמה ערים גדולות. מאליו מובן כי הדבר תלוי תמיד במבנה הכלכלי של המדינה המסויימת. בארצות מפותחות מבחינה כלכלית ותרבותית שונה משקל הערים באיסטרטגיה פוליטית מזה שבארצות נחשלות וחקלאיות בעיקרן. כל מהפכה בצרפת הוכרעה בפריז (2). ערי התעשייה הגדולות שבאיטליה — בצפונה — הן חוט השדרה הפוליטי-והכלכלי של הארץ. וראינו את מקומן בחיי הארץ בשנות 1943/45 במלחמה האחרונה, ומאידך גיסא, השולט על בלגראד ועל זאגרב, עדיין אינו שולט על יוגוסלביה. וכן, משתנה ערכן של הערים לפי המנגנון המדיני והארגוני של אותה ארץ. בסיין, למשל, המדובר הוא במין „תמנן“ ענקי, שכל מחוץ בו (ועריו) הוא אורגניזם בפני עצמו. אך בתוך אותו מחוץ נודע ערך רב לעיר ולשליטה עליה. ברוסיה הצארית בעלת מנגנון הממשל הרכוזי יכלו מכות, שניתנו בפטרודאד ובמוסקבה, לזעזע את כל הקיסרות כולה. אך אם המבנה האדמיניסטרטיבי הוא רפה, מפוזר, הרי המרחבים האבטונומיים קשורים זה לזה קשר רופף, כאשר ראינו במל-

(1) פרט, כמובן, למצבים כשל קרבות סביב אנטוורפן ועליה, בסתו 1914 ועוד כמה צירופי-מסיבות דומים. — המ ע ר כ ת.

(2) אכן גורל המהפכה — או מהפכת-הנגד — בצרפת, ב־1871, הוכרע בכפר ובעירי

חמת השחרור האמריקאית — ואף אם כבושות הערים הגדולות בידי האויב, אין בכך למוטט את הכוח הלאומי.

ב. עובדה היא, שהערים הגדולות הן גם רכוזי האוכלוסייה. ממילא תצטרך כל תנועה פוליטית, השואפת להקיף המונים ולהפעילם, לרכז את מאמציה האירגוניים בערים דווקא. כלל זה יפה בעיקר לגבי תנועות שחרור סוציאליות של המונים. הצמרת. בין של המהפכה הצרפתית ובין של זו הרוסית — אם כי שתיהן הקיפו גם המוני אכרים — צמחה מאוכלוסיית הערים הגדולות. כמובן, שהיו תנועות שחרור, בין לאומיות ובין סוציאליות, שנתבססו בעיקר על האוכלוסייה התקלאית בעור שחלק ניכר באוכלוסייה העירונית היה אדיש. כך היה בכמה מן „המדינות“ (או „המושבות“) במלחמת השחרור האמריקאית, ובכמה ממתוות סין. נקודת-הכובד של המרד האירי, (לאחר מרד דובלין — 1916) יותר משנטה למרחב העירוני. נטתה למרחב הכפרי, וכן כמה מתנועות המרי של עמנו, אם בתקופת החשמונאים ואם בעת מרד בר-כוכבא. נשענו בעיקר על האוכלוסייה הכפרית. דומה היה המצב במלחמותיה המגוונות של אוקראינה, בשנות 1918-20.

ג. גם במקרה שבהם הושמה נקודת-הכובד בפעולה הציבאית, ורוב יחידות הביצוע רוכזו בתחום הכפרי, (כפי שקרה בתנועת השחרור האיטלקית נגד הגרמנים, בשנות 1943-45), פעל לרוב המנגנון המרכזי ממחברא הערים הגדולות. על כן מתייצבת לפעמים הבעיה כיצד להמנע ממצב שבו — כמו למשל באיטליה — פעולות האויב הנגדיות מצליחות לנתק את ה„עצבים“ המקשרים את המרכז הליו עם אבריו המבצעים.

שלוש שאלות מסתכמות אגב ניתוח נסיונו של כל אחת מתנועות-השחרור הלוזחמות:

- א. המשמשות הערים — לפי המבנה הכלכלי והחברתי של הארץ הנדונה, ונוכח צורתו של השלטון האויב — בחינת עמדות-מפתח-כלכליות ופוליטיות מכריעות.
- ב. המשמשת אוכלוסייה עירונית — לפי אופיה של תנועת השחרור הנדונה — בסיס של ממש לתנועה, או שהיא אדישה וספקנית לגבי מטרותיה של זו?
- ג. האפשר להשכיח ולהסוות בערים את המנגנון המרכזי, — המדיני והאופרטיבי, — והעשוי דבר זה להקל או להכביד על הנהגת היחידות הטקטיות המבצעות שברחבי המדינה, ועל הקשר אתן?

העיר בימינו כשטח פעולה מבחינה טקטית

„בעיר (בעצם — רובע; — המערכת) האוניברסיטאית“, במדריד ב-1936, נתברר לראשונה דבר, שנתאשר מחדש בימי סטאלינגראד: העיר החדשה היא מבצר „טבעי“, העולה בחוזקו על כל קו מבוצר מלאכותי. בניין-הבטון הגבוה, החולש על סביבתו ובו מצויות עמדות-אש לכלי-נשק הרבה, המבוטח במרתפיו מפני הרעשות-תותחים והפצצות, מעמיד את התוקף בפני בעיות שרק במחיר אבידות רבות יוכל להן. עצמים אחרים בעיר החדשה: — הכיוב, מתקני הגז והחשמל, הרכבת-התחתית, — מקנים גמישות טקטית ומאפשרים ביצוע פעולות מפתיעות ונועזות הרבה יותר מכלל תחום אחר. אמנם, בזכות הרחובות הישרים והרחבים אשר בערים החדשות יכולים החיילות המשוריינים והממונעים הארטילריה לנוע ולפעול במרחבי העיר עצמה⁽³⁾; אך בהתמודדות בין שני מחנות סדירים, שרמת

(3) עכ"פ — כל עוד לא נהרסו הבניינים שמפולותיהם סותמות את חמבער בעורקי התנועה הקודמים. — המערלת.

ציודם דומה, תושג ההכרעה בקרב על שטח בנוי, על פי הרוב ע"י חיל הרגלים — ולא זו בלבד, אלא שדווקא — ע"י היחידות הקטנות של חיל זה, במאבק "מבית-לבית".

לא כן יתרונותיה הטקטיים של העיר כעמדת-מגן, בהיאבקות מזויינת של תנועות שחרור. כמעט תמיד מוצג מחנה סדיר, בעל ציוד חדיש, מול כוחות סדירים-למחצה ועממיים, הזחרים חימוש מלא וסובלים מלקויי אירגון ופיקוד, הרגילים בקרב כוחות ממין זה, כבכל שדה פעולה אחר כן גם בעיר, עתידה, התנגשות-מישרין בין כוחות סדירים ובלתי-סדירים, (במקרה שהאחרונים לא ניחנו ביתרונות אחרים, כגון הפתעה, בחירת מקום, שימוש בכלים מיוחדים ובשיטות נבחרות, ובדרכי-פעולה בלתי-צפויים) להסתיים תמיד לרעת הצד הבלתי-סדיר כפי שעוד נראה מכמה דוגמאות שנביא בהמשך הדברים, לכן, עצמים רבים, החיוניים לגבי הצבא הסדיר, יופיעו בקרב העירוני כנטולי ערך לכוחות עממיים. כך, חופש התנועה והפעולה שברחובות חדישים פועל תמיד לטובת הכוח הסדיר, ורק לעתים רחוקות יצליחו אירגונים "מעין-צבאיים" להתבצר ולהתארגן בבתי חדישים באופן שיוכלו להחזיק מעמד בפני חימושו של הצבא הסדיר; ויתכן כי שדות-פעולה ההולמים אותם יותר בתחומה של עיר, הם דווקא הרובעים והשכונות הבנויים בנוסח ישן, ובהם רחובות צרים, פינות, סימטאות ומעברים, שאינם יפים לתנועת כלי רכב ולפעולת כלי-יריה ארוכי טווח⁴). נוסף לכך, עצמים רבים — כגון ביוב, רכבת תת-קרקעית, מיתקנים שונים — ערך חיוני להם דווקא לגבי כוחות בלתי סדירים, בניצול העצמים הללו ודומיהם (כמעברים בין בתים, קפנדריות וכו'), יתרון מיוחד לאנשי כוחות כאלה, שעל פי הרוב המקומות נהירים להם יותר מליריב; ואין צורך לומר שבערים הגדולות ישנם עצמים רבים הבאים בחשבון כמטרות ללוחמי מחתרת וביחוד כשהם אוזנים בדרכי החבלה. כללו של דבר: כוחות-מחתרת אינם יכולים לנצל אלא חלק מן היתרונות שתחום עירוני נוהג לצבא סדיר. ואלו יתרונותיהם של הם בו — ריכוז, התקרבות ונסיגה בהסתר, תנועה וקשר בחשאי, הפתעה והטעיה — כוחם יפה בעיר ממש כבשטחים אחרים; כפי שעוד נווכה מניתוח נסיון היסטורי ואקטואלי, לגבי התנפלות, מארב וחבלה — יותר מאשר בהתנגשות ישירה. לפיכך שאיפתם הכללית היא לנצל את תנאי העיר באופן שהיריב ייאלץ לותר על יתרונות חימושו ויעמוד מולם בבתיים, סימטאות וביובים, בקרב של חיל-רגלים, כשרמת-זינו שווה, פחות או יותר, לשלהם.

שיטות טקטיות של לוחמי מחתרת בעיר ושיטות נגד של היריב דרכי הקרב של תנועות שחרור נקבעות לאור המטרה הפוליטית של התנועה, הרכבה והקו הצבאי הכללי שלה. הן משתנות כשהיאבקות היא סוציאלית, — במלחמה עם אויב פנימי; או כשהיא לאומית — נגד אויב חיצוני, כשהפעולות בעיר הן העיקר, או רק חלק של פעולה צבאית מקפת. אך יש כמה גילויי-פעולה לכל תנועות-מרי לוחמות, והם:

א. הפגנה — היכולה גם להיות משולבת בצורות אחרות של התנגדות-

(4) מהדוגמאות לכך: "העיר-העתיקה" של ורשה — ראה סיפורו של הגנ' בור' קומורובסקי, בחובי "מערכות", (זאת והקודמת), העיר הישנה (Cite) של מרסיליה אשר הגרמנים פוצצוה בעוד מועד, בידעם את המכשלה הצפויה להם כאן; ומלקח ארצנו: הרובעים הישנים של יפו ופילוס הנתיבות בהם, בשנות המאורעות (וכן ראה המאמר "דיכוי מהומות בערייהחומה", "מערכות" חוב' ל'). — המערכת.

אזרחית. כגון שביתה וכיו"ב. אין זו פעולה "צבאית" ממש. היא משמשת אות-מחאה ובטוי למלחמה פוליטית ומניע להתעוררות צבורית כללית. משתמשים בה על פי הרוב בהיאבקות סוציאלית ומלחמה פנימית ונגד שלטונות אזרחיים יותר מאשר נגד אויב צבאי-ממש⁵). שהרי בהפגנות מופעלים המונים בלתי מזוינים ומאורגנים על פי הרוב בארגון בלתי מושלם. אין בהפגנות כדי להשיג מטרה צבאית של ממש. או לעמוד בפני פעולה צבאית נגדית. מטבען של הפגנות המוניות בעיר, שדן מתנהלות במקומות הנחיים ביותר לפעולה נגדית (ברחובות רחבים, ככרות וכו'). וכיון שבלי ארגון מוקדם ויסודי קשה לשלוט בהמונים, — ופרט למשקלם הפיזי אין בידם אמצעי-התנגדות רבים, — לפיכך יכולה פעולה צבאית נגדית נמרצת, ולעתים אף פעולה משטרה בלבד, להשיג את מבוקשה.

נסיון של הפגנות בגרמניה, רוסיה ואוסטריה הוכיחו כי שגיאה חמורה היתה לשלב פעולת המונים בפעולה צבאית⁶. הנסיון מוכיח, כי רק מיעוטם של אנשי תנועות השהרור המאורגנות השתתפו בהפגנות עצמן, כחוט השדרה שבהפגנה, ורבים יותר עמדו הכן, כדי לחפות על ההמונים בשעת היתקלם ביריב או לעת פיזורם ונסיגתם (ע"י תפיסת משלטים מתאימים, פעולות הטיה והפרעה במקום אחר) ועוד. ואלו שילוב פעולה "מעין-צבאית" ממשית בהפגנה המונית, לא היה בו אלא כדי לגרום טבח להמונים, ולהכביד על יחידות לוחמות. אכן, עתים גם הפגנות שנסתיימו בטבח הביאו (בשילוב עם אמצעי התנגדות אזרחיים אחרים, כשביתה כללית וכד'). להישגים ממשיים. לדוגמא תשמש מהפכת פברואר הרוסית ב-1917. אבל רק הצטרפותם, בזמן אחד, של הרבה תנאים פנימיים מאפשרת דבר כזה⁷.

ב. פגיעות בודדות שכוונתן לעצבן את היריב ולערער את תקיפותו. המרחב העירוני היה נוח ביותר לכך, כיון שברוב הארצות ומסיבות חיי העיר, אין למעשה תריס מפני התנפלויות על חיילים ומייצגי שלטון אחרים, בתורת יחידים או בקבוצות קטנות, ביום ובלילה. כמעט כל תנועות-המחתרת במערב ובצפון אירופה ואף באיטליה ובצ'כוסלובקיה, השתמשו בדרך זאת, למותר לציין מה חמורות היו ההגבלות והסכנות שליוו תמיד קר-פעולה מעין זה, שהביא לעתים לידי טרור אידיבידואלי; וביחוד כשהארץ הנדונה אינה נתונה בידי כובש-עריץ ממש, רבה השלילה המוסרית והצבאית שבו; ואלו דווקא במצב ההוא — של עריצות-כובשים שאינה יודעת גבול — היתה פעולת-הגומלין של האויב גורמת, כל שכן בתחום עירוני, נזקים, שלעתים הויקו לתנועות הנקם והשהרור יותר משהועילו להן.

ג. פעולות התקפה וחבלת מטרות, שכוונו נגד המוסדות, השירותים והאמצעים החיוניים של השלטון — והן נוחות לביצוע בתחום העירוני, גם מפני אופיו הנ"ל וגם מפני שעמדות מפתח רבות כל כך מרוכזות בעיר — היו מרוכות בנסיון מלחמת תנועות-המחתרת האירופיות נגד הנאצים, ושל הצבא האירי

5) עם זאת יש ערך רב למשל, לשביתה הכללית בדניה (בסוף קיץ 1944) אשר פתחה שלב חדש במאבק נגד הכובש הגרמני, וכוחו היו צפונות אפשרויות דומות בתנועת המרי ושביתה מסה"ב (בהודו, ב-1942) שהתכונה לשתק את מנגנון המלחמה הבויטי. 6) לא כן היה נסיונה של המהפכה הצרפתית הגדולה מ-1789 ועד 1792; אלא שמאז חלו תמורות רבות, ואלו הדוגמה של הפיכת פילוסדסקי ב-1926 אינה אופיינית, שכן לצד ההתקוממות פעלו שם כוחות גדולים של צבא סדיר. — המ ע ר כ ת. 7) אכן, אין להסיח מן הדעת שתנועות שחרור ומרי וכיו"ב הצלחתן או כשלונן תלויים גם במידת הבשלת ההיסטורי, החברתי והמדיני. — המ ע ר כ ת.

הרפובליקאי בזמנו. פעולות מסוג זה בתחום העירוני היו מגיעות להישגים ממשיים בזכות הבקיאות הטכנית היסודית באובייקטים השונים, השגת הידיעות הטקטיות הדרושות והתאמת הפעולה לצביון העיר. נזכיר רק את דוגמת המחותרת הפולנית, שהצליחה כמה פעמים, בערים שונות, להתקיף את בתי-המשפט הגרמניים, ואת משרדי הגסטאפו ולבצע פעולות-עונשין שונות בלי שיצליחו הנאצים להגיב במועד הנכון ובאורח יעיל. והשיא במעשים מסוג זה היה השיתוף שהוגשם כמה פעמים בין מטוסים בריטיים (המוסקיטו הנודעים) לחבורות הגריליה של ה"מאקי" הצרפתיים, — בין השאר, לשחרור לחמיי-מאקי אסירים.

ד. היאבקות מזויינת כללית, מתוך כוונה להשתלט על העיר: דבר זה יכול ללבוש צורת מרד המוני כללי או צורת "פוטש", — פעולת יחידות קטנות נגד "מרכזי-עצבים" מסויימים. ועוד נעמוד על כמה דוגמאות מנסיונות כאלה.

את השיטות הנגדיות, שאוחז בהן היריב, אפשר לחלק חלוקה זו:

א. פעולות-משטרה רגילות, בצורה פחות או יותר נמרצת, נגד הפגנות, התקהלויות וכו'.

ב. תגבורת סדרי-הבטחה, כגון: שמירה על עצמים חיוניים בעיר, פטרולים ניידים תכנתיים, יומם ולילה, בעיקר באותם רובעי העיר הבאים בחשבון כבסיסים ללוחמי-מחתרת, אם מפני בנינם הגוח לכך ואם מפני הרכב אוכלוסייהם. לפעמים מפנים וגם הורסים רובעים שלמים (כך עשו הגרמנים בכמה ממקומות כבושם.⁸)

ג. "סריקות-פתע".

ד. הגבלות שונות בחיים האזרחיים הרגילים, לרבות הטלת עוצר, אם לזמן קצר ואם לזמן ממושך, לעתות לילה וגם בשעות היום, כדי להקל על סדרי ההבטחה והחיפושים ולעגוש את האוכלוסים בעונש כלכלי או פסיכולוגי.

ה. פעולות-גומלין, כתשובה על טרור אינדיבידואלי ושאר פעולות כגון: מיקח בני תערובת והוצאתם להורג, הריסת בנינים ברובעים הנגועים, עונשין קבוציים על רחובות, רבעים או עיר שלמה.

בשעת התנגשות מזויינת במישרין בין צבא סדיר ולוחמי-מחתרת שבעיר, מנסים תמיד הכוחות הסדירים להשתמש בשלושה מיתרונותיהם: בכוח-האש המעולה שלהם, בניידות ובכורשר התמרון — כפי שנראה עוד להלן כשננתח כמה פעולות מן התקופה ההיסטורית של מאה השנים האחרונות. על ידי שימוש באר-טילריה מצליחים הכוחות הסדירים בקרבות-עיר להתגבר על המורדים המתבצרים מאחורי מתרסים⁹). כאמור דווקא העיר החדישה על רחובותיה הישרים והארוכים מסייעת להפעלת תותחים כלפי אויב מחוסר גשק זה¹⁰). האפשרות להגיע במהירות בעזרת כוחות ניידים (מחיל-הפרשים או אחרים) ממקום למקום, ולמנוע מראש את התרכזויות המורדים הוא יתרון שני, והאפשרות לעשות זאת בתנאי-עיר גדולה עם מיכּוּן הכוחות הניידים וכורשר תמרון, — כלומר: היכולת לאגף את המתרסים, או את בנייניהם המבוצרים של המורדים, ע"י פריצת דרך מבתים

8) ביחוד באזור "הנמל הישן", במרסיליה. המערכת.

9) דוגמה מובהקת — מרד מוסקבה, בדצמבר 1905 — המערכת.

10) מן המפורסמות הוא, כי את פילוס הרחובות החדישים והשדרות הרחבות בפריז, בימי נפוליאון השלישי, ביצע הפרפקט של סנה (או האוסמן) בכוונה למנוע החלקות תדירה של נסיונות-מרד כמעט כל שנתיים, אשר ציינו, למשל, את העשור 40—1830 בפריז. — המערכת.